

Mörtsjö by

Denna by ligger i södra delen av socknen i rålag med den äldre byn Björnsjö. Tack vare att gamla handlingar från byns tillblivelse finns bevarade har det varit möjligt att följa byns utveckling under mer än 200 år.

Söder om byn ligger Mörtsjön med avlopp till Björnsjön. Enligt traditionen skall det första nybygget, det s. k. »Gambygget», ha legat öster om sjön, där en lapp skall ha bosatt sig och även tagit upp en liten odling. Inga rester av det nybygget finns kvar, men otroligt är det ej, då sjön sedan något århundrade tillbaka var känd för att vara ett bra fiskevatten.

Det faktiska händelseförloppet om byns uppkomst kan emellertid utläsas av ett gulnat skattelägningsprotokoll från år 1787. Av det samma framgår i fri översättning bl. a. följande: »Förrättningen verkställdes av högvälborne baronen, landshövdingen och kommandören greve Carl Bunges. Odling hade påbörjats i Mörtsjö år 1755 av Jon Andersson i Björna, samt Håkan Abrahamsson och Jon Jonsson i Östetralnö. De hade fått 20 frihetsår från skatt, sedermera utökat till 25 år. År 1775 innehades Mörtsjö kronohemman, som det kallades, av Jakob Jakobsson, Jon Jonsson och Kristoffer Svens änka. Vid förrättningen granskades och graderades innehavarnas lägenheter och utägor, varvid för åker, äng, slätter, skog och mulbete, fiske i Mörtsjön samt för humlegård och kvarnställe, fastställdes en jordeboksränta av 2 riksdaler 6 skilling 10 runtstycken specie.»

Handwritten notes: 1/2 Sch
Handwritten
Handwritten

Skatteläggning öfver Mörtsjöns

nija Kroono Hemman i Angermundlands
 Norre Fogderie Siatesad Sechu belägga 1772
 med 1/2 Aker Skog Næden Herresand 1082 med
 to waringske Dæubind Skofjery. Fæud lict wad
 wad of Lastage Watsen i uispe hällau, fæud 74
 med lict Dæus Byrbau, fæudlåd d. 10. af 11 August
 1781. to diuualt ligg. of Hoguælbosad Baroneus
 Luedes Hofdingens, Commendören Hær Carl Runiges
 Hoguæfinge fæudwæud, iudeu d. 15 April f. 1782.
 Wæudens Datta Luoco Gæuuar eller Hoguælbosad
 legit lict lict d. 27. Decr. 1785. i riktigt af Hær lict
 fæu hæu dæuæufæu af Hær Hærden lict ugrædau
 er af 1/2 graden uoutal, af 8 fæud, iudeu 10. fæud
 af, med fæudwæud, fæud 5 ræd fæudwæud, i fæu
 fæu uæu med Hog. lict d. 4. November 1775. i dæu
 af Hær Hærden Hær Hærden af Hær Hærden
 Dæus uæu, Hærden uæuæufæu lict lict af
 i lict lict af gæd lict fæudlåd Hær fæud
 uæufæu Læudwæud Læudus Marta af d. d.
 Læudus fæudwæud Hær lict lict

1/2 SCH

 50 P. G. R.

	Aker	Spæu
4 Aker 8 1/2 Supp. Læudus fæud, med all gæudæu		
Læud wæudfæud med fæudwæud lict, iudeu		
2. graden = 16 B		1 ræd
1 Aker 3/4 Supp. lict, fæudwæud 1. graden		
Læud lict wæudfæud med lict lict lict uæu		
er 2 graden = 12 B		2 ræd 1/2
1 Aker 1/2 Supp. lict med gæud fæudfæud		
med fæudwæud lict, iudeu 4. graden = 8 fæud		8 1/2
Transpost.		1. 4. 35

1:a sidan av skattelägningsprotokoll från Mörtsjö by 1787.

Skattprot. 1787

Generaf för 2^a klassen för af besät uttagas . 1. 21^{1/2}

Ang och Stottor

4. Quatuor järdwalle hos udden 1^a klassen a 4 p . 16

3. Quatuor ladan af blod ladan udden 2^a klassen a 2 p . 15

1^a Quatuor stuan af udden 3^a klassen a 2 p . 15 . 16

Skogen

den för i udden 2^a klassen af skogen af skogen ladan och löfslag, hafver uttagas till udden järdwalle, och uttagas i skogen . 1. 6

Mullbete

tingen ladan till udden för den Posten för den udden ladan ladan ladan, och uttagas ladan för i udden a 7 p . 7

Fiske

och udden af udden udden och ladan till udden ladan, och uttagas uttagas uttagas a 3 p . 1

Häntegard

Et. Ningen a 2 p 100⁰⁰ . 1. 4

Gravnställe

och udden ladan, udden udden till udden ladan . 1. 6

Gravnstället i udden ladan af udden ladan . 1. 6

Postpost.
 Gårdsbruker till Gårdsbruk gånne gånne satta
 Låns Gårdsbruk till Rå² af Gården för 1/2 gånne
 marken af 8 skålar med 1/2 gånne
 Tordebaks Ranta

1/2 skålar a 1 R ²	16	
1/2 skålar a 26 R ²	75	
1/2 skålar a 1/2 R ²	54	
1/2 skålar a 12 R ²	27	
1/2 skålar a 24 R ²	26	
Hemmandets Ranta		128.10
Summa		26.10

Skulda i alla besiddigast af besiddigast, det skulda i
 skulda i utgått, af Gården skulda i utgått i utgått
 Gården i besiddigast i skulda i utgått i utgått

J. S. Sellin, Bjelbaum, Gårdsbruker, J. S. S.
 Gårdsbruker, Gårdsbruker, Gårdsbruker, Gårdsbruker

Gårdsbruker i Gården Gårdsbruker i Gården
 X Z

3:e sidan av skattelägningsprotokoll från Mörtsjö by 1787.

En ny fas i Mörtsjö by inträdde, när kronan sålde kronohemmanet, som därmed blev skattehemman. I ett köpekontrakt av den 17/4 1806 utfärdat av presidenten i Kungl. Kammarkollegiet överståthållaren m. m. Samuel af Ugglas såldes till åbon bonden Pehr Salomonsson fyra seland eller 1/6 mantal av hemmanet Mörtsjö nr 1 till följande villkor: »Under skattemannabörd och rättighet att njuta och behålla för 10 riksdaler och 35 skillingar specie.» Hela byn var på åtta seland, varför försäljningen gällde halva byns område. F. ö. kan citeras: »Vi avhände fördenskull Hans Kungl. Maj:t samt Sveriges Krona förbemälte hemman – i vått och torrt, nära och fjärran, intet undantagandes av allt det, som därtill lyder, med rätta ligga bör och vid laga avvitrning och behålla med skattemannabörd och rättighet till evärdelig äro, som lag förmår. Skulle ock förberörde hemman på varjehanda sätt gå köparen eller hans arvingar ifrån, så vill Hans Kungl. Maj:t och Kronan hålla dem däruti skadelösa. Så skall ock merbemälte hemman efter nedanstående datum från krono till skatte uti jordeböckerna införas . . .»

Det var starka papper, där staten syntes värna om nybyggaren

Nybyggarna som bönder

Under Pehr Salomonssons och hans ättlingars tid vidtog en betydande expansion, då mark odlades, åbyggnader av olika slag uppfördes och kvarnarna i Mörtsjöbäcken tillkom. På tal om dessa så fanns det fyra stycken, varav några tillhörde bönderna i Björnsjö by, och riktigt friktionsfritt gick det inte alla gånger. Om detta berättar ett aktstycke, att en björnsjöbonde vägrade delta i byggnad och underhåll av damm i bäcken. Inför utsikten att bli utesluten ur byggemenskapen föll han dock tillföga och fick finna sig i övriga kvarndelägares beslut.

I bäcken byggdes även åltinor, och de gav gott utbyte jämsides med övrigt fiske i de tre sjöarna Mörtsjö, Björnsjö och Leding. Av kvarnarna och åltinorna återstår nu ingenting, och ålfisket tillhör det förflutna!

Släktled efter släktled

har hemmanet Mörtsjö nr 1 i huvudsak stannat inom släkten enligt följande:

1. Bonden Pehr Salomonsson, f. 1761, d. 1832, med hustrun Sara Johansdotter, f. 1762, d. 1845, var genom blodsband befryndade med de första nybyggarna.
2. Sonen Salomon Pehrsson, f. 1791, d. 1856, med 1:a hustrun Märta Ersdotter, f. 1794, d. 1840, och med 2:a hustrun Brita Stina Nilsdotter, f. 1821, d. 1893, brukade sedan hemmanet. Strax före sitt frånfälle bytte Salomon Pehrsson bort hemmanet mot ett

torpställe i samma by, varvid han som mellanskillnad erhöll 1.033 riksdaler och 16 skillingar banko jämte husrum och förmåner till hustrun och barnen i det senare äktenskapet.

3. År 1861 köpte drängen Pehr Pehrsson från Hädanberg, f. 1842, d. 1925, hemmanet för 2.600 riksdaler riksmünt, och eftersom han var gift med Salomon Pehrssons dotter, Cajsa Stina Salomonsdotter, kom hemmanet åter till släkten.
4. Deras son Per Persson, f. 1866, d. 1948, och hans hustru Anna Greta Mårtensdotter från Hädanberg, f. 1874, d. 1960, innehade nu hemmanet. År 1900 delade Per Persson hemmanet på sina tre söner Per Persson d. y., »Pelle på berget», Olov Persson och Johan Persson med en tredjedel till varje son.
5. Stamhemmanets sista ägare är nu änkefru Manda Jonsson, som är driftig brukare av den tredjedel hennes far Per Persson d. y. bekommit av sin far, Olov Perssons tredjedel äger Alvar Söderström, son efter den 1974 avlidna änkefru Kristina Söderström, och Johan Perssons tredjedel innehas nu av Jonas Jonsson, som har sina släkttreditioner bundna till byns andra hemman.

Andra hemmanet i Mörtsjö

Beträffande den andra halvan av byn, dvs. återstående fyra se-land, är ägarna icke lika säkra att spåra. Säkert är emellertid att kronan även sålde detta hemman. Följande hemmansägare omtalas.

1. Bonden Olof Andersson, f. 1764, och hustrun Anna Hansdotter, f. 1746.
2. Bonden Anders Nordfelt, f. 1777, d. 1834, hustrun Sara Jonsdotter, f. 1782, dotter till förenämnde Olof Andersson.
3. Bonden Jakob Mårtensson, f. 1795, d. 1865, hustrun Brita Olofsdotter, f. 1797. De inflyttade från Anundsjö år 1838.
4. Bonden Mårten Jacobsson var bonde i Mörtsjön år 1852 och son till Jakob Mårtensson.
5. I början på 1860-talet köptes hemmanet av Jonas Persson och hans hustru Inga Märta. De var från Anundsjö. Deras son Per Jonsson, f. 1860, d. 1946, övertog sedan hemmanet, och efter hans död är även detta hemman uppdelat i tre delar och innehas nu av sönerna Gustav Jonsson 1/4, Erik Jonsson 1/2, och Jonas Jonsson 1/4 av hemmanet.

Torpare

På hemmansägorna har även funnits en del torpare.

1. Torparen Erik Johansson, f. 1824, från Björna, och hustrun Maria Helena Mattsdotter, f. 1824 i Bjurholm. Det var dessa som under kort tid hade bytt till sig hemmanet Mörtsjö nr 1 av Salomon Pehrsson.

Bonden Jon Persson, f. 1828, d. 1903, och hans hustru Inga Märta, f. 1834, d. 1904. De var båda från Anundsjö och flyttade till Mörtsjö i början på 1860-talet. Därmed kom en ny släkt in i byn.

2. Torparen Carl Mattsson köpte år 1852 ett torpställe på bönderna Salomon Pehrssons och Mårten Jacobssons ägor vid Ledingsjöns gamla fäbodställe »att begagnas i 50 år efter torparparets frånfalle» för ett pris av 200 riksdaler riksgälds. Redan år 1856 överläts detta torp till Johan Eriksson f. år 1801 i Leding och hans hustru Stina Jonsdotter, f. 1797 i Uttersjön, d. 1880. Efter att ha bott i Björnsjö en del år flyttade familjen Mattsson till Gideå 1871.
3. År 1845 fanns även torparen Olof Jonsson, f. 1778, i Mörtsjö. Likaså innehade Anders Andersson, f. 1816 i Björna, och hans hustru Anna Stina Jonsdotter f. 1827 i Mo, ett torpställe.
4. Ytterligare några torp nämnes i de gamla handlingarna. Dit hör »Mangsåsen» (namnet tydligen efter en person med namnet Månsson, kan ha varit Erik Månsson, f. 1804 i Leding och bonde i Ryssjön c:a 1854).
Ett annat torp är »Latgrubban» öster om »Mangsåsen». Båda är nerlagda.
5. I våra dagar talas även om det s. k. Östlundska torpet, vilket är detsamma som ovannämnde Erik Johanssons torp. Det tillhör nu tidigare nämnda änkefru Manda Jonsson och brukas av henne.

Därmed är Mörtsjö bys historia i stort sett beskriven. Kanske inte riktigt, det bör nog nämnas för att fullständiga bilden, att i en

liten stuga, som ännu står kvar, bodde socknens siste fällmakare, Per Söderholm, f. 1855, d. 1928, känd av den äldre generationen under namnet »Fäll-Pelle». Denne cirkulerade i bondgårdarna i södra delen av socknen och gjorde fällar i decennier. Han var en skicklig yrkesman, var vig i truten, mustig i språket och visade prov på stor originalitet. Men innerst inne var »Fäll-Pelle» till sitt kynne en vek och ömsint människa, utrustad med mycket god sångröst. En äldre kvinna berättar hur han sjöng för henne och andra småflickor. Till »Fäll-Pelles» heder hör även, att han ömt vårdade först sin mormor och sedan sin mor till döddagar.

Inbyggarna i denna by har gjort sig kända som goda och intresserade brukare av sina fäders jord. Men även här liksom i andra byar inom socknen märks en viss tillbakagång, även om mörtsjöborna kan se framåt med en viss tillförsikt, ty år 1974 finns det fortfarande tre jordbrukare och fem hushåll med 10 kor, fem hästar och en mängd småfän. Eftersom Jonas Jonsson är intresserad av hästavel har han ensam fyra hästar.

Byn, som enligt 1767 års mantalslängd hade tre hushåll med 13 personer, kan se tillbaka på en mer än 200-årig bebyggelse alltifrån den tid, då det första spadttaget togs. Den torde, där den ligger naturlskönt mellan två sjöar, kunna se framåt med en viss tillförsikt.